

Angående avgifter i grundskolan och gymnasieskolan samt kommunal vuxenutbildning/påbyggnadsutbildning

Bakgrund

Avgifter har under senare tid allt oftare aktualiserats inom Skolverket i samband med ett ökat antal frågor från allmänheten, i utbildningsinspektionen och i enskilda tillsynsärenden. För att klargöra Skolverkets ställningstaganden i frågor om avgifter redovisas i det följande bestämmelserna i skollagen. Därefter sammanfattas ett antal avgiftsärenden från grundskolan, gymnasieskolan och vuxenutbildning- en/påbyggnadsutbildningen. Dessutom nämns exempel på inspektionsbeslut där Skolverket tagit ställning i avgiftsfrågor. Dessa beslut kan läsas i sin helhet på verkets hemsida, www.skolverket.se.

Bestämmelser om avgifter i skollagen

I 2 b kap. 5 § skollagen anges att utbildningen i **förskoleklassen** skall vara avgiftsfri. Till den del verksamheten överstiger 15 timmar i veckan eller 525 timmar om året får dock kommunen ta ut skäliga avgifter enligt grunder som kommunen bestämmer.

I 4 kap. 4 § skollagen anges att utbildningen i **grundskolan** skall vara avgiftsfri för eleverna. De skall utan kostnad ha tillgång till böcker, skrivmateriel, verktyg och andra hjälpmedel som behövs för en tidsenlig utbildning. I verksamheten får dock förekomma enstaka inslag som kan föranleda en obetydlig kostnad för eleverna.

I 5 kap. 21 § skollagen anges att utbildningen i **gymnasieskolan** skall vara avgiftsfri för eleverna. De skall utan kostnad ha tillgång till böcker, verktyg och andra hjälpmedel som behövs för en tidsenlig utbildning. Huvudmannen får dock besluta att eleverna skall hålla sig med enstaka egna hjälpmedel. I verksamheten får också förekomma enstaka inslag som kan medföra en obetydlig kostnad för eleverna.

Motsvarande bestämmelser gäller för de **fristående skolorna** 9 kap. 7 och 10 §§ skollagen.

I förarbetena till skollagen, prop. 1985/86:10, fick bestämmelserna ifråga sin nuvarande lydelse där det talas om *obetydliga kostnader* angående grundskolan och egna hjälpmedel för gymnasieskolan. Sistnämnda bestämmelse har genom prop. 1990/91:85 snävats in till *enstaka egna hjälpmedel*. Praktiskt betydelselösa avsteg från principen om kostnadsfri utbildning får enligt förarbetena förekomma. Vidare sägs att det inte generellt går att säga vad som utgör en obetydlig kostnad. Huvudmannen tolkar bestämmelserna och gör en bedömning i varje enskilt fall.

I 11 kap. 5 § skollagen anges att utbildningen i **komvux** skall vara avgiftsfri för eleverna om inte annat följer av 21 a § (ansökningsavgift) eller 15 kap. 6 § (prövning). Huvudmannen får emellertid bestämma att vissa hjälpmedel som varje elev har för eget bruk och behåller som sin egendom, såsom läroböcker och skrivmate-

riel, skall anskaffas av eleverna själva eller erbjudas mot avgifter som högst motsvarar huvudmannens anskaffningskostnader.

Skolverkets bedömningar

Utbildningen skall vara avgiftsfri. Som ovan nämnts framgår dock av förarbetena att det i undantagsfall får förekomma *obetydliga kostnader* för eleverna i grundskolan och gymnasieskolan. Dessutom får eleverna i gymnasieskolan hålla sig med *enstaka egna hjälpmedel*. Förarbetsuttalandena ger emellertid ingen närmare vägledning om vad som utgör en obetydlig kostnad eller vad bestämmelserna angående enstaka hjälpmedel innebär. Det är skolhuvudmannen som tolkar bestämmelserna och gör en bedömning i varje enskilt fall.

Skolverket konstaterar att huvudmännen ibland hävdar att de kostnadsbelagda aktiviteter som anordnas är frivilliga och att alternativ avgiftsfri verksamhet anordnas för de elever som inte vill delta. Det finns dock ingenting i förarbetena som ger uttryck för att frivilligheten eller möjligheten till alternativ avgiftsfri undervisning skall tillmätas någon betydelse.

Det är enligt Skolverket inte heller förenligt med värdegrunden och principen om lika tillgång till utbildning (1 kap. 2 § skollagen) att vissa elever av kostnadsskäl skulle behöva avstå från aktiviteter i skolan. Skolan kan självfallet anordna resor och andra aktiviteter. Så länge det inte handlar om obetydliga kostnader måste dock finansieringen lösas med kommunala medel. Det kan också finnas situationer då eleverna frivilligt bidrar genom att samla ihop pengar. Skolverket har i allmänhet inte några synpunkter på kostnadsbelagda aktiviteter som anordnas på elevernas fritid.

För att bestämmelserna inte skall tolkas olika i kommunens skolor är det viktigt att kommunen bevakar att skollagens krav följs. Därför är det lämpligt om diskussioner förs mellan ansvarig nämnd i kommunen och rektorerna så att man når samsyn.

För att ytterligare klargöra innebörden av bestämmelserna redogör Skolverket nedan kortfattat för slutsatserna i ett antal avgiftsfrågor i samband med beslut i enskilda ärenden och i Skolverkets utbildningsinspektion.

Grundskolan

2005:1318

Hästhagsskolan, Stockholms kommun

Skolan tog ut en avgift på 300 kronor för två nätter gällande en lägerskola för elever i åk 4. Kommunen ansåg att 300 kronor var en obetydlig kostnad eftersom beloppet inkluderade elva måltider och två övernattningar.

Skolverket framhöll att Regeringsrätten i en dom från 1984 (målnummer 514-1983) uttalade att det fanns en skyldighet för huvudmannen att tillhandahålla eleverna avgiftsfria måltider eftersom detta var en nödvändig del av lägervistelsen och således utgjorde en förutsättning för elevernas möjligheter att ta del i undervisningen.

Mot bakgrund av skollagens förarbeten till avgiftsbestämmelsen samt till Regeringsrättens dom bedömde Skolverket att avgiftsuttaget gick utöver det undantag från kravet på avgiftsfri utbildning som skollagen medger. Stockholms kommun fick kritik för detta.

2004:2535

Kevingskolan, Danderyds kommun

Kevingskolan tog ut en avgift på 500 kronor för musikundervisning i årskurserna 1 och 2.

Enligt kommunen var undervisningen, som var förlagd under skoldagen, frivillig och eleverna fick även ordinarie timplanebunden musikundervisning. De elever som inte hade valt den frivilliga musikundervisningen fick delta i fritidsverksamhet under den tiden. Skolverket har inte riktat kritik men ansåg att kommunen bör organisera den frivilliga musikundervisningen på ett annat sätt för att den inte skall upplevas som obligatorisk.

Vid terminsstart uppmanades eleverna att ta med eget skrivmaterial i enlighet med en lista som lämnats till föräldrarna. Kommunen hävdade att det var frivilligt för eleverna att ta med sig material och formuleringen i brevet till föräldrarna skulle komma att ändras. Enligt kommunen var kostnaden för skrivmaterialet dock obetydlig. Skolverket har riktat kritik eftersom skrivmaterial m.m. skall tillhandahållas utan avgift. Undantaget, som avser obetydliga kostnader, är inte tillämpligt i denna del.

Eleverna skulle ta med egen matsäck vid särskilda aktiviteter. Kommunen medgav att eleverna ibland anmodades att medta egen matsäck. Skolverket har inte riktat kritik i den delen. Det är godtagbart att eleverna i undantagsfall tar med sig egen matsäck.

2004:2557

Öjeskolan, Ljusdals kommun

Föräldrarna var tvungna att betala 70 kronor för att eleverna skulle få skriva i en övningsbok. Alternativet var att eleverna skrev sina svar i ett skrivhäfte. De flesta köpte övningsboken.

Skolverket bedömde att det inte var förenligt med värdegrunden att vissa elever fick skriva i sina övningsböcker medan andra, som inte hade möjlighet att köpa boken, fick skriva i sina skrivhäften. Åtskillnaden kan ha upplevts som kränkande för de elever som inte fick skriva i övningsböckerna. Huvudmannen har, enligt Skolverket, förfarit på ett sätt som inte är förenligt med skollagen.

2004:2962

Fäladsgården, Lunds kommun

Föräldrarna betalade elevernas frivilliga resa till Spanien ca 2000 kronor. Det fanns dock inte tillräckligt många platser för att alla elever skulle kunna resa. Skolan fastställde kriterier som låg till grund för ett urval av vilka elever som fick resa till Spanien. Kriterierna för vilka elever som fick resa var t.ex. uppförande och att vara en bra kompis.

Skolverket har riktat kritik eftersom utbildningen skall vara avgiftsfri oavsett om aktiviteten är frivillig och andra avgiftsfria alternativ erbjuds. Utbildningen skall vidare vara lika för alla och enligt Skolverket är det inte förenligt med den värdegrund skollagen ger uttryck för att välja vissa elever som får resa.

2004:1254

Hagalundskolan, Solna kommun

Eleverna i årskurs 7 skulle resa till Florida under höstlovet. Resan skulle finansieras genom sponsring, klassens arbete och egna pengar. Varje familj bidrog med ett belopp på 5 100 kr för att deras barn skulle kunna följa med på resan. Föreningens gemensamma medel kunde dock användas för att hjälpa till om någon familj hade svårt att få ihop hela beloppet. Enligt föräldraföreningen var resan inte en skolresa eftersom den var förlagd till lovtid och deltagandet var frivilligt.

Skolverket konstaterade att bestämmelsen om avgiftsfrihet i skollagen är tillämplig inom ramen för den aktuella utbildningen. Skolverket har inte tillsyn över vad som sker på elevernas fritid.

2004:2979

Älvboda friskola, Älvkarleby

Föräldrarna betalade elevernas frivilliga resa till Polen och Tyskland, ca 3000 kronor. Syftet med resan var att eleverna skulle göra studiebesök i koncentrationsläger.

Huvudmannen hävdade att resan var frivillig och att alternativ avgiftsfri verksamhet anordnades för de elever som inte ville resa. Det finns dock ingenting i förarbetena till bestämmelsen om avgiftsfrihet som ger uttryck för att frivilligheten eller möjligheten till alternativ avgiftsfri undervisning skall tillmätas någon betydelse. Skolverket har riktat kritik eftersom utbildningen skall vara avgiftsfri oavsett om aktiviteten är frivillig och andra avgiftsfria alternativ erbjuds.

2004:2716

Hillelskolan, fristående grundskola med judisk inriktning.

Skolan uppmanade föräldrarna till elever i skolan att skänka pengar till skolan upprepade gånger under en termin. Pengarna behövdes enligt skolan för att finansiera den kostsamma judiska inriktningen.

Skolverket har riktat kritik eftersom skolans information till föräldrarna avseende möjligheten att bidra ekonomiskt till skolan utformats på ett sådant sätt att föräldrarna kunde känna sig tvingade att lämna bidrag. De upprepade påminnelserna som skickades styrker känslan av obligatorium enligt Skolverkets bedömning.

Gymnasiet, vuxenutbildning och påbyggnadsutbildning

Dnr **2003:2403**

Elever vid en gymnasieskola i Lunds kommun var tvungna att köpa en miniräknare för 834 kr.

Skolverket har gjort bedömningen att undantaget i 5 kap. 21 § tredje meningen skollagen inte kan innebära att huvudmannen kan ålägga eleverna att hålla sig med vilket slag av enstaka hjälpmedel som helst. *”När det gäller ett avancerat hjälpmedel, som exempelvis nu aktuell miniräknare med särskild prestanda, som är en förutsättning för att eleverna skall kunna genomföra utbildningen, kan det inte anses stå i överensstämmelse med huvudregeln om en avgiftsfri utbildning att låta eleverna bekosta dessa.”*

Dnr **2003:2545**

En gymnasieskola i Falu kommun tog ut avgifter för skyddskläder till elever och olika typer av hjälpmedel så som exempelvis miniräknare, saxar och knivar.

Skolverket har gjort bedömningen att huvudmannen inte kan ålägga eleverna att införskaffa den typen av skyddskläder och hjälpmedel som eleverna måste ha för att fullgöra sin utbildning. ”Enligt Skolverkets bedömning har Falu kommun därmed brutit mot författningarnas krav vad gäller rätten att utan kostnad ha tillgång till böcker, verktyg och andra hjälpmedel.”

Dnr 2003:2757

Eleverna vid en gymnasieskolan i Skövde kommun betalade en avgift på 1 500 kronor för arbetskläder, skyddsutrustning, kurslitteratur och intyg.

Beträffande arbetskläder och skyddskläder framhöll Skolverket att de hjälpmedel som krävs för att en elev skall kunna genomföra utbildningen måste skolan tillhandahålla utan avgift.

Skolverket konstaterade även att enligt huvudregeln skall eleverna i gymnasieskolan kostnadsfritt ha tillgång till böcker som behövs för en tidsenlig utbildning. Det framgår dock av förarbeten att huvudmannen i *undantagsfall* kan kräva att eleverna köper någon *enstaka* kursbok som de får behålla, men avgiften får inte ges den formen att även elever som själva, kanske utan kostnad, kan anskaffa böckerna tvingas betala avgift.

Vidare uttalade Skolverket att om det i en kurs finns obligatoriska inslag som är förutsättning för att eleven skall kunna genomföra kursen och därmed kunna bli godkänd måste huvudmannen, enligt huvudregeln om avgiftsfri utbildning, stå för dessa kostnader.

Dnr 2004:714

Eleverna vid en gymnasieskola i Nacka kommun, erbjöds att inom ramen för individuellt val läsa vissa musikkurser vid en kommunal musikskola i samma kommun. De elever som valde detta fick erlägga en terminsavgift som följde musikskolans taxa. Det fanns också möjlighet för eleverna att erhålla viss annan musikutbildning som individuellt val vid den egna gymnasieskolan.

Skolverket har konstaterat att individuellt val ingår i poängplanen för gymnasieskolan och omfattar 300 poäng. Av 5 kap. 19 § gymnasieförordningen framgår att eleverna som individuellt val skall erbjudas varje kurs som förekommer på ett nationellt program i kommunen. Vidare har Skolverket konstaterat att de aktuella musikkurserna var nationella kurser som kan erbjudas som individuellt val inom ramen för ett nationellt program om de ingår i kommunens samlade programutbud. De skulle därmed vara avgiftsfria. ”Nacka kommun har i strid mot gällande författningar tagit

ut avgifter för en utbildning som är avgiftsfri för eleverna. För detta riktar Skolverket kritik mot kommunen.”

Dnr 2004:572

En påbyggnadsutbildning (resesäljarutbildning) i Falu kommun tog ut en avgift av eleverna på 3000 kr per termin, totalt 6000 kr. Enligt lärarna på utbildningen var avgiften avsedd att finansiera en obligatorisk resa till Prag. Eleverna fick besked om att den enda giltiga anledningen att inte följa med på resan var om man var sjuk och kunde uppvisa läkarintyg. Då skulle 2 500 kr betalas tillbaka. Enligt huvudmannen utgjorde avgiften ett bidrag till att täcka de extra kostnader i form av studieresor och kursmaterial som följer med utbildningen. Vidare uppgav skolan att de ger tydlig information om såväl studieresor som avgiften i informationen om utbildningen.

Skolverket har gjort följande bedömning. ”Det står enligt Skolverkets bedömning klart att studieresan i det aktuella fallet är en del av elevernas utbildning. Den betygsätts också. Enda sättet att uppnå betygsnivån Väl Godkänd är dessutom att delta i studieresan. Den kan därför inte sägas vara ett hjälpmedel eller ett kursmaterial i lagens mening. Att eleverna informeras om detta vid valet av utbildning ändrar inte bedömningen. Huvudmannens handlande står på denna punkt således i strid mot 11 kap. 5 § skollagen om att utbildningen inom komvux skall vara avgiftsfri för eleverna.”

Utbildningsinspektion

I samband med Skolverkets utbildningsinspektion har kritik riktats gentemot flera kommuner för att ha tagit ut avgifter i strid med bestämmelserna. Exempelvis i kommunbesluten för Hällefors, Ljusnarsberg, Katrineholm, Borlänge, Mark, Helsingborg, Tomelilla, Ystad och Heby. Se Skolverkets hemsida [www](http://www.skolverket.se).